

Η ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΗ ΕΙΚΩΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὰς πληροφορίες, τὰς περιεχομένας εἰς τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ 14ου αἰῶνος ἐξεφώνησε πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, ἠδυνήθημεν, εἰς προηγουμένην ἡμῶν μελέτην, νὰ καταλήξωμεν εἰς μερικά ἀρκούντως, ὅπως τοῦλάχιστον νομίζω, βέβαια συμπεράσματα περὶ τοῦ τύπου τῆς ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου λατρευτικῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην¹.

Συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίες αὐτὰς ἡ Θεοτόκος, ἡ ὁποία ἀρχικῶς παριστάνετο βρεφοκρατοῦσα, κατὰ τὸν τύπον δηλαδὴ τῆς Ὁδηγητρίας, μετεβλήθη διὰ θαύματος εἰς ὀρθίαν δεομένην ἄνευ τοῦ Βρέφους. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγένετο μὲ τὴν θείαν δύναμιν, χωρὶς τὴν ἐπέμβασιν ζωγράφου, ἡ εἰκὼν ὠνομάσθη Ἀχειροποίητος καὶ ἐξ αὐτῆς ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ὁ ναὸς².

Τῆς εἰκόνας αὐτῆς τῆς Θεοτόκου Ἀχειροποιήτου οὐδεμία μέχρι τοῦδε παράστασις ἦτο, εἰς ἡμᾶς τοῦλάχιστον, γνωστὴ. Τὸ ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου δεομένης, τὸ ἄλλοτε ἐντειχισμένον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὑπαπαντῆς Θεσσαλονίκης καὶ τώρα εὐρισκόμενον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν³, ἀνήκει εἰς χρόνους ἀρχαιότερους τοῦ 13ου αἰῶνος, ὅποτε ἀναφαίνεται ὁ νέος τύπος τῆς Θεοτόκου δεομένης εἰς τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ σχετισθῇ πρὸς αὐτήν. Ὑπόνοιαν λίαν ἀόριστον ἐξεφράσαμεν ὅτι τὴν εἰκόνα τῆς Ἀχειροποιήτου ἀντιγράφει ἴσως τὸ ἀκέφαλον ἀνάγλυφον τῆς δεομένης Θεοτόκου, τὸ εὑρεθὲν παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ Θεσσαλονίκης καὶ ἤδη ἀποκείμενον εἰς τὸν Ἁγίον Γεώργιον, ὑπὸ τὴν ἀπαραί-

¹ Α. Συγγούλου, Αἱ περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰδησεις τοῦ Κωνσταντῖνου Ἀρμενοπούλου. Τόμος Κωνσταντῖνου Ἀρμενοπούλου, Θεσσαλονίκη 1952 (= Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. 6), 1 κέ.

² Αὐτόθι, 10 κέ.

³ Βλ. περὶ αὐτοῦ Α. Συγγούλου εἰς τὸ περ. Μακεδονικά 2 (1953) πίν. Β' καὶ σ. 159 κέ., ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

τητον ὁμως προϋπόθεσιν ὅτι ἡ τοποθέτησίς του εἰς τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, τοῦ δημοσιεύσαντος αὐτό, θὰ ἡδύνατο νὰ θεωρηθῆ πιθανή¹. Νεωτέρα περισσότερον λεπτομερῆς ἐξέτασις τοῦ ἀναγλύφου, τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας προσεχῶς θὰ ἐκθέσωμεν εἰς ἰδίαν μελέτην, μὲ ἔπεισεν ἀπολύτως ὅτι τὸ ὄραϊον τοῦτο γλυπτικὸν ἔργον εἶναι πολὺ παλαιότερον τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων καὶ ὅτι συνεπῶς οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν εἰκόνα ἐκείνην τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου.

Ἦδη νομίζω ὅτι πιθανώτατα κατέχομεν ἀντίγραφον τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου. Πράγματι, τὴν ἀψίδα τοῦ ναῦσκου τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κυρίτζη εἰς τὴν Καστοριὰν καταλαμβάνει τοιχογραφία παριστάνουσα τὴν Θεοτόκον ὀρθίαν ἀνευ τοῦ Βρέφους μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας εἰς σχῆμα δεήσεως. Παρὰ τοὺς πόδας τῆς Παναγίας, ἀπὸ τὸ ἐν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, εἰκονίζονται Ἐξαπτέρυγα, Σεραφίμ, Θρόνοι, πύρινοι δηλαδὴ πτερωτοὶ τροχοί², κλπ. Τέλος, ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς Θεομήτορος, κάτω ἀπὸ τὰ συνήθη συμπιλήματα Μ(ή)τηρ Θεοῦ, ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή Η ΑΧΕΙΡΟ= ΠΗΪΤΟΣ (Εἰκ. 1)³.

Ἡ διὰ τοιχογραφιῶν διακόσμησις τοῦ ναῦσκου τούτου τῆς Καστοριᾶς ἀνήκει εἰς δύο ἐποχάς, τὴν νεωτέραν τῶν ὁποίων ὀρίζει ἀκριβῶς ἐπιγραφή, φέρουσα τὴν χρονολογίαν 1654⁴. Τὰ περισωθέντα τμήματα ἀπὸ τὴν παλαιότεραν διακόσμησιν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα τοιχογραφία τῆς ἀψίδος, εἶναι ἀχρονολόγητα. θὰ ἡδύνατο ὁμως μὲ πολλήν, νομίζω, πιθανότητα νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὰ τέλη τοῦ 14ου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος.

Τὰ Ἐξαπτέρυγα, τὰ Σεραφίμ, οἱ Θρόνοι κλπ. ἐκατέρωθεν τῶν ποδῶν τῆς Θεοτόκου φαίνεται ὅτι εἰκονογραφοῦν τὸ γνωστὸν πρὸς τιμὴν αὐτῆς τροπᾶριον τὸ ψαλλόμενον εἰς τὴν Λειτουργίαν: "Αἴμιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σὲ τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον, καὶ παναμώμητον, καὶ Μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβίμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀουγκρίτως τῶν Σεραφίμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Δό-

¹ Τόμος Κ. Ἀρμενοπούλου, 20.

² Πρὸς τὴν περιγραφὴν τῶν Τροχῶν ἐν Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἐκδ. Α. Παπαδοπούλου - Κερκυρῶς, Πετροῦπολις 1909, 45.

³ Δ'. *Πελεκανίδου*, Καστοριά, I. Βυζαντινὰ τοιχογραφεῖα. Πίνακες. Θεσσαλονίκη 1953 (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 17), πίν. 155α.

⁴ Ἡ ἐπιγραφή ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Α. Ὁρλάνδου εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος 4 (1938) 168. Ἀπεικόνισις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ 1654 ἐν *Πελεκανίδου*, ἐνθ' ἀν. πίν. 161.

γον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον σὲ μεγαλύνομεν. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἐνισχύουν πολλαὶ τοιχογραφίαι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων καὶ ἔξῃς¹, μεταξύ τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ

Εἰκ. 1. Καστοριά. Ἐκκλησία Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κεράιζη.
Τοιχογραφία τῆς Παναγίας εἰς τὴν ἀψίδα.

1428 παράστασις εἰς τὴν Παντάνασσαν τοῦ Μυστρά, διαφέρουσα ἀπὸ τὴν τῆς Καστοριάς μόνον κατὰ τὸ ὅτι ἡ ἐν προτομῇ δεομένη Θεοτόκος ἔχει πρὸ τοῦ στήθους τὸν Ἰησοῦν².

¹ Τοιαύτας ἀναφέρει ὁ J. Stefanescu, L'illustration des Liturgies dans l'art de Byzance et de l'Orient, Bruxelles 1936, 182 κέ.

² G. Millet, Monuments byzantins de Mistra, Paris 1910, πίν. 148. 1. Εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Κακοπετριάς Κύπρου, διακοσμηθέντα τὸ 1520 (:)

Ἡ ὀρθία δεομένη Θεοτόκος, ἡ ἀπομένουσα, ἀν ἀπὸ τὴν τοιχογραφίαν τῆς Καστοριάς ἀφαιρεθοῦν τὰ Ἐξαπτέρυγα, τὰ Σεραφίμ, οἱ Θρόνοι κλπ., στοιχεῖα δηλαδὴ ἀπαραίτητα διὰ τὴν εἰκονογράφειν τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος τροπαρίου, φαίνεται: ὅτι ἀντιγράφει περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον πιστῶς ἢ ὅπωςδὴποτε σχετίζεται πρὸς τὴν περίφημον λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Θεσσαλονίκης. Τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, δεικνύει σαφῶς τὸ ἐπίθετον, ἡ Ἀχειροποιήτος, τὸ συνοδεῦον τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν τοιχογραφίαν ταύτην.

Ἡ ἀπεικόνισις τῆς Θεοτόκου ὀρθίας δεομένης ἄνευ τοῦ Βρέφους εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ ἀντὶ τῆς συνήθους Πλατυτέρας, τῆς καθημένης δηλαδὴ Παναγίας μετὰ τὸ Βρέφος ἐπὶ τῶν γονάτων, ὑπάρχει εἰς μνημεῖα πολὺ παλαιότερα τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων. Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον τῆς δεομένης εἰκονίζετο ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν ἀψίδα τῆς Νέας ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν τὸ 881 ἀνήγειρεν ὁ Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδὼν ἐντὸς τοῦ Παλατίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ἐξάγεται σαφῶς ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τοῦ πατριάρχου Φωτίου¹, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ ἴσως τοῦ προτύπου τούτου ὁ ἴδιος τύπος ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀψίδα πολλῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς². Τοῦτον εὐρίσκομεν πρὸ τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν³, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Καστοριάν⁴. Δυνάμεθα οὕτω νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ τύπος τῆς Θεοτόκου ὀρθίας δεομένης ἄνευ τοῦ Βρέφους εἶναι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀσχετος πρὸς τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, ἀπὸ ἀπαντᾷ εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ 13ου αἰῶνος, ὁπότε ἀναφαίνεται ἡ εἰκὼν αὕτη.

Ὁ διακοσμήσας τὸν ναῖσκον τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κυρίτζη εἰς τὴν Καστοριάν ἠκολούθησεν, ὡς πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς εἰς τὴν ἀψίδα Θεοτόκου, τὸν παλαιὸν τύπον τῆς ὀρθίας δεομένης ἄνευ τοῦ Βρέφους, τοῦ

¹ Ἡ Θεοτόκος τῆς ἀψίδος, εἰκονιζομένη ὀρθία δεομένη μετὰ τὸ Βρέφος ἐν προτομῇ ἐντὸς κύκλου πρὸ τοῦ στήθους, συνοδεύεται, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δύο Ἀρχαγγέλους, καὶ ἀπὸ δύο Ἐξαπτέρυγα, τὰ ὁποῖα συνεχίζουν οὕτω τὴν Παλαιολόγειον παράδοσιν. *Α. καὶ Ι. Στυλιανοῦ*, εἰς τὸ Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν 16 (1953) πίν. Π' - 15'.

² *Migne*, P. G. 102, 572: Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ θνυσιαστηρίου ἀνεγειρομένη ἀψὶς τῆ μορφῆ τῆς Παρθένου περιαιστιάσεται, τὰς ἀχράντους χεῖρας ὑπὲρ ἡμῶν ἐξακλουσῆς καὶ κρατουμένης τῷ βασιλεῖ τὴν σωτηρίαν καὶ κατ' ἐχθρῶν ἀνδραγαθήματα. . .

³ Βλ. τοιαῦτα παραδείγματα προχείρως παρὰ *N. Κοντακίωφ*, *Εἰκονογραφία τῆς Θεοτόκου* (ρωσ.), Πετρούπολις 1914 - 15, II, σ. 73, εἰκ. 8, σ. 79, εἰκ. 14, σ. 115, εἰκ. 43.

⁴ Π.χ. εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν *Χαλκῶν* (1044) Θεσσαλονίκης. *Δ. Εὐαγγελίδης*, Ἡ Παναγία τῶν Χαλκῶν Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1954, πίν. 9 καὶ σ. 51.

⁵ *Πελεκανίδου*, ἐνθ' ἂν. πίν. 48α, 120α.

όποιου παραστάσεις υπήρχον, ως είδομεν, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Καστοριάς. Εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ ἑμῶς αὐτὴν ἀνέγραψε τὸ ἐπίθετον, ἢ Ἐχειροποίητος, τὸ ὁποῖον δὲν συνοδεύει καμμίαν ἄλλην ἀπὸ τὰς ἰδίου τύπου παραστάσεις τῆς Θεοτόκου εἰς τὰς μέχρις ἡμῶν διασωθείσας ἐκκλησίας τῆς Καστοριάς. Τοῦτο σημαίνει, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι ὁ ἀγνωστος ζωγράφος τοῦ ναύσκου τοῦ Ἁγίου Νικολάου Κυρίτζη τῆς Καστοριάς εἶχεν ἀσφαλῶς ὑπ' ὄψει τοῦ τὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Ἐχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, τῆς ὁποίας ἡ φήμη, ἐξ αἰτίας βεβαίως τῆς διὰ θαύματος ζωγραφίσεώς της, ἦτο λίαν διαδεδομένη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὸ σέβας καὶ τὸν θαυμασμόν, τὸν διαπνέοντα τὸν σύγχρονον περίπου πρὸς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Καστοριάς λόγον τοῦ Ἀρμενοπούλου, ὅπου ἡ εἰκὼν αὕτη περιγράφεται.

Ὡς πρὸς τὰ Ἐξαπτέρυγα τέλος, τὰ Σεραφίμ, τοὺς Θρόνους κλπ. τὰ συνοδεύοντα τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Καστοριάς, δύναται, νομίζω, νὰ θεωρηθῆ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ταῦτα δὲν υπήρχον εἰς τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Ἐχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ὅτι προσετέθησαν ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ ζωγράφου διὰ τὴν εἰκονογράφειαν, ὡς είδομεν, τοῦ τροπαρίου πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας.

Μένει ἀκόμη ἓν τελευταῖον ζήτημα σχετικὸν πρὸς τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Ἐχειροποιήτου.

Ὅπως δηλαδὴ εἶχομεν παρατηρήσει εἰς τὴν προηγουμένην μελέτην ἡμῶν ἀναλύοντες τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρμενοπούλου παρεχομένην περιγραφὴν τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου Ἐχειροποιήτου, ὅμοιον ἐπίθετον ἔφερε καὶ ἡ εἰκὼν, ἡ εὑρισκομένη εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἐχειροποιήτου τῶν Ἀβραμιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ζωγράφησις τῆς ὁποίας ἀπεδίδετο ἐπίσης εἰς θαῦμα¹. Ἀπὸ τὸν συνδυασμὸν ὠρισμένων πληροφοριῶν κατελήξαμεν ἐπίσης ἐκεῖ εἰς τὸ λίαν, ὡς νομίζομεν, πιθανὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἐχειροποιήτου Θεσσαλονίκης περιήλθε κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα εἰς τοὺς Ἀβραμίτας, εἰς μοναχοὺς δηλαδὴ προερχομένους ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Ἀβραμιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὑπ' αὐτῶν ὡς τὸ καθολικὸν μονῆς². Ἐπίσης εἰς τὴν μελέτην ἐκείνην εἶχομεν διατυπώσει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ ὁμοίως Ἐχειροποίητος λατρευτικὴ εἰκὼν τῆς Μονῆς τῶν Ἀβραμιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρίστανε τὴν Θεοτόκον ὀρθίαν δεξιμένην ἀνευ τοῦ Βρέφους, ὅπως καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Ἐχειροποιήτου Θεσσαλονίκης³.

Ἄν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῆ πρὸς στιγμὴν ὅτι τὸ ἐπίθετον, ἢ Ἐχειροποίητος, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὴν τοιχο-

¹ Τόμος Ἀρμενοπούλου, 15.

² Αὐτόθι, 15 κέ.

³ Αὐτόθι, 19 κέ.

γραφίαν τῆς Θεοτόκου δεομένης εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Κυρίτζη τῆς Καστορίας, σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τῆς Μονῆς τῶν Ἀβραμιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς παλαιότεραν καὶ διασημότεραν. Νεωτέρα ἕως ἐξέτασις τοῦ ζητήματος μὲ ἐπεισεν ὅτι ἡ ἀχειροποίητος εἰκὼν τῆς Μονῆς τῶν Ἀβραμιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρίστανε τὴν Θεοτόκον ὀρθίαν καὶ κρατοῦσαν τὸ Βρέφος διὰ τῆς δεξιᾶς, ὅπως δηλαδὴ τὴν βλέπομεν εἰς τὴν μοναδικὴν παράστασίν τῆς ἐπὶ μολυβδοβούλλου, τοποθετουμένου εἰς τὸν 13ον αἰῶνα, καὶ ὅπου τὴν Θεομήτορα συνοδεύει ἡ ἐπιγραφή, ἡ Ἀχειροποίητος¹. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν προηγουμένην μελέτην ἡμῶν εἶχομεν διατυπώσει πολλὰς ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ἂν πράγματι εἰς τὸ μολυβδοβούλλον αὐτὸ παριστάνεται ἡ εἰκὼν τῆς Μονῆς τῶν Ἀβραμιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοῦτο, διότι τὸν ἴδιον τύπον τῆς Θεοτόκου ὀρθίας μὲ τὸ Βρέφος εἰς τὴν δεξιάν συνοδεύουν εἰς τὰ μολυβδοβούλλα καὶ ἄλλα ἐπίθετα τῆς Παναγίας². Τὴν γνώμην ἕως ὅτι ἡ Θεοτόκος τῆς Μονῆς τῶν Ἀβραμιτῶν εἰκονίζετο βρεφοκρατοῦσα, ὅπως δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ μολυβδοβούλλου, ἐνισχύει κάπως μίξις λίαν εὐστοχος παρατήρησις τοῦ π. Janin. Μεταξὺ δηλ. τῶν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποίησαν οἱ Ἀβραμίται: μοναχοὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοφίλου ὑπερασπιζόμενοι τὰς εἰκόνας, εἶναι καὶ ἡ μνεία τῆς ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ ζωγραφηθείσης εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, δηλαδὴ τῆς Ὁδηγητρίας, παριστανομένης, ὡς γνωστόν, μὲ τὸ Βρέφος³. Κατὰ τὸν π. Janin ἡ ὑπὸ τῶν Ἀβραμιτῶν χρησιμοποίησις τοῦ παραδείγματος τῆς ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ ζωγραφηθείσης εἰκόνας, δηλαδὴ τῆς βρεφοκρατούσης Ὁδηγητρίας, ἀποτελεῖ ἔμμεσον μνείαν τῆς ἰδικῆς τῶν βρεφοκρατούσης ἐπίσης Ἀχειροποιήτου, διὰ τὴν ὁποίαν ἐσεμνύετο ἡ μονὴ τῶν⁴.

Βεβαίως ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ π. Janin δὲν λύει δριστικῶς τὸ ζήτημα. Ἐνισχύει ἕως τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ μνημονευθὲν μολυβδοβούλλον μᾶς δίδει τὸν τύπον τῆς εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀβραμιτῶν ἀχειροποιήτου εἰκόνας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Θεοτόκος εἰκονίζετο ὀρθία βρεφοκρατοῦσα.

¹ G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire byzantin, Paris 1884, 157.

² Τόμος Ἀρμενοπούλου, 20.

³ Τοὺς λόγους τῶν Ἀβραμιτῶν παραθέτουν πανομοιότυπως καὶ οἱ Συνεχισταὶ τοῦ Θεοφάνους (Bonn, 101) καὶ ὁ Κεδρηνός (Bonn, II, 111 κέ.), τοῦ ὁποίου τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς: ...εἶπε Λουκᾶς μὲν ὁ θεῖος ἀπόστολος τὴν τῆς Θεοτόκου μορφήν ἀνετίπωσεν...

⁴ R. Janin, La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin, Ire partie. Le siège de Constantinople et le Patriarcat œcuménique, tome III. Les églises et les monastères. Paris 1953, σ. 9.

Ἄν τὰ συμπεράσματα ταῦτα θεωρηθῶσιν πιθανά, τότε πρέπει παραδεχθῶμεν ὅτι μεταξύ τῆς εἰκόνης τῆς Μονῆς τῶν Ἀθραμιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς τοιχογραφίας εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ναύκου τῆς Καστοριάς οὐδὲν τὸ κοινὸν ὑπάρχει καὶ ὅτι συνεπῶς ἡ τελευταία αὕτη σχετίζεται, ὅπως δεικνύει τὸ ἐπίθετον, ἢ Ἀχειροποίητος, πρὸς τὴν συνοδεύει, πρὸς τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποτελοῦσα τὴν μόνην μέχρι τοῦδε, εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον, γνωστὴν ἀπεικόνισιν.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης

Α. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ